

var emner af varierende interesse, der optog de tre regeringer: regeringen Müller I f. eks. opfattede sig således kun som en overgangsregering, hvilket betød, at det ikke er den langsigtede politik, der sætter sit præg på de udgivne aktstykker.

Som helhed var det dog især de store udenrigspolitiske spørgsmål så som holdningen til Versaillestraktaten og senere opfyldelsen af dens forskellige betingelser, herunder især konkretiseringen af Versaillestraktatens skadeserstatningsprincip, der beskæftigede disse regeringer. I de udenrigspolitiske spørgsmål var det osse lettere at nå til enighed end i de indenrigspolitiske. Aktstykkerne giver et godt indblik i de interne personelle og saglige vanskeligheder, der var f. eks. i forbindelse med udarbejdelsen af Weimarforfatningen og især i forbindelse med forsøgene på at få opfyldt visse af dens løfteparagraffer f. eks. muligheden for at socialisere dele af den tyske industri. Weimarkoalitionen, der stod bag regeringerne Scheidemann og Müller I, havde dog en fælles interesse i at styrke det nye demokrati; det samme kunne ikke siges at være tilfældet med den borgerlige koalition under Fehrenbach, der kom til efter at Weimarkoalitionen havde mistet flertallet ved valget i juni 1920. Fehrenbach måtte finde støtte hos et parti, der i 1919 havde stemt imod Weimarforfatningen. Og dette skabte visse problemer for regeringen, der dermed kom til at genspejle den indenrigspolitiske mangel på stabilitet. Den manglende stabilitet og ro i Weimarrepublikkens første år var et emne, der naturligt optog alle regeringerne, idet de opfattede bevarelsen af ro og orden som et vigtigt anliggende.

Man kan med rimelighed diskutere værdien af at foretage udgivelser af dele af omfattende kildesamlinger. Med denne indskrænkning må de foreliggende bind, der er forsynet med gode person- og emneregistre, dog siges at være nyttige arbejdsinstrumenter til Weimarrepublikkens politiske historie og som følge af udgiverens realkommentarer osse en vejviser ved anvendelsen af de ikke-udgivne dele af Akten der Reichskanzlei.

Karl Christian Lammers

Heinrich August Winkler: Mittelstand, Demokratie und Nationalsozialismus.

Die politische Entwicklung von Handwerk und Kleinhandel in der Weimarer Republik, Studien-Bibliothek, Kiepenheuer & Witsch, Köln, 1972. 307 s. DM 46, Paperback DM 34.

Allerede i Weimarrepublikkens slutfase var det en kendt sag, at den tyske nationalsocialisme fandt særlig opbakning i den såkaldte »gewerbliche Mittelstand«, altså håndværk og detailhandel; denne middelstand kom da osse til at udgøre en del af den fascistiske bevægelses massegrundlag. Dette forhold er siden blevet bekræftet af den historiske forskning. Med den foreliggende bog har Winkler mere systematisk taget hele denne problematik op, og den grundlæggende og kildemæssigt velfunderede analyse af denne del af middelstanden og dens politiske udvikling under Weimarrepublikken er et forsøg på at give en forklaring på, hvorfor den gik over til nationalsocialismen; og det er Wink-

lers opfattelse, at det, der i 1930 blev kaldt »die Panik im Mittelstand« (Th. Geiger), ikke så meget var udtryk for en spontan reaktion på den økonomiske krise, snarere resultatet af en langvarig og kompleks historisk proces, som han i store træk har forsøgt at gøre rede for.

Denne proces føres tilbage til det 19. årh. til den voksende fremmedgørelse mellem den politiske liberalisme og den gewerbliche middelstand, der blev karakteristisk for udviklingen under kejserriget og som resulterede i, at middelstanden blev konservativ. Den gewerbliche middelstand blev en af kejserrigets støtter, der til gengæld beskyttede middelstanden og opfyldte mange af dens krav: middelstandsbeskyttelsen var »ein integrierender Bestandteil des gesellschaftlichen Rückerversicherungssystem«, s. 193. I så henseende skete der en ændring med Weimarrepublikken, der fulgte efter monarkiets fald, og som bragte socialdemokratiet til magten; Weimarrepublikken betød, at den særlige beskyttelse hørte op. Efter 1919 blev det osse klart, at der i middelstanden overlevede en antidemokratisk, antiparlamentarisk og antimodernistisk mentalitet, der betingede middelstandens modstand mod Weimarrepublikken og dens faktiske afvisning af selve den nye stats demokratiske grundlag. De valgsociologiske undersøgelser har vist, at den gewerbliche middelstands højredrejning politisk var en kendsgerning allerede fra 1920, hvor den stemte på DVP, der jo havde stemt imod Weimarforfatningen; derefter vandrede den videre til DNVP og det egentlige interesseparti Wirtschaftspartei, indtil den fra 1930 af bakkede NSDAP op, fordi den politisk intet alternativ så mere: den gewerbliche middelstand følte sig subjektivt svigtet af Weimarrepublikken selv om Winkler viser, at den under krisen næppe økonomisk var så dårligt stillet, som den selv ville gøre det til; der var dele af det tyske samfund, der var betydeligt værre stillet. Derfor lå der måske mere bag flugten til NSDAP, nemlig en art ideologisk affinitet, der ikke alene var betinget af kontinuiteten m.h.t. middelstandens ønske om at få samfundet organiseret efter korporatistiske principper, men osse af den fælles antimodernistiske indstilling og afvisningen af arbejderklassens emancipation.

Winkler omridser middelstandens situation og funktion som følger: »Der Mittelstand konnte nur so lange staatserhaltend sein, als der Staat mittelstandserhaltend war«, dvs. var rede til at opfylde dens krav om f. eks. beskyttelse, s. 64. Men, må der føjes til, politiske konsekvenser for staten f. eks. Weimarrepublikken ville denne holdning dog først få i det øjeblik, hvor de indflydelsesrige kredse i det tyske samfund delte en sådan utilfredshed hos middelstanden. Om end den radikaliserede middelstand var med til at give den tyske fascisme dens massegrundlag, så var det ikke middelstanden, der overlod magten i Tyskland til nationalsocialisterne; det gjorde det tyske samfunds dominerende grupper: militæret, godsejerne og storindustrien, da Weimarrepublikken blev betragtet som uegnet til fortsat at sikre deres interesser. Og den gewerbliche middelstand lod sig manipulere i dette spil uden at få sin indsats honoreret i det fascistiske system efter 1933.

Dette fører til bogens svagere del, nemlig Winklers diskussion af problemerne i forbindelse med en almen bestemmelse af fascismen og dermed hans opfattelse af den tyske fascisme. Winkler fremsætter gode vurderinger f. eks. m.h.t. den fascistiske bevægelses massegrundlag, karakteren af det fascistiske

systems etablering, fascismens indenrigspolitiske funktion som værende den at stabilisere det kapitalistiske system etc. Diskutabel er dog den opfattelse, at det fascistiske system var karakteriseret ved politikens primat, og at national-socialismen p.g.a. dens antisemitisme ikke går op i et alment begreb fascisme. Winkler har ret i, at »Begriffsbestimmung des Faschismus« skal være »mehrschichtig« s. 163, men udgangspunktet herfor må være det væsentlige aspekt angående forholdet og sammenhængen mellem kapitalismen og fascismen, som Winkler har grebet ret firkantet an: det er selvfølgelig rigtigt, at kapitalismen ikke er tilstrækkelig som forklaring på den fascistiske bevægelses magtovertagelse, den danner dog, som Winkler nævner, »die Bedingung der Möglichkeit faschistischer Regime«, s. 162. Dette følges dog ikke op af nogen problematisering af forholdet mellem, af sammenhængen mellem kapitalisme og fascisme og dets betydning for fascismen og dens karakter.

Bortset fra dette noget ufærdige aspekt må det fremhæves, at Winkler med denne grundige analyse af den gewerbliche middelstands politiske udvikling og dens situation i Weimarrepublikken, der primært har været baseret på analysen af den nordtyske, protestantiske middelstand, har lagt vigtigt materiale frem m.h.t. middelstandens politiske, økonomiske og sociale problematik under Weimarrepublikken; dette materiale må derfor osse kunne indgå i den videre beskæftigelse med fascisteproblemet, ikke kun specielt m.h.t. den tyske fascisme, men osse m.h.t. en mere almen fascisteproblematik.

Karl Christian Lammers

Werner Maser. Der Sturm auf die Republik. Frühgeschichte der NSDAP. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1973. 524 s.

I forordet til sin Hitler-biografi: Adolf Hitler. Legende. Mythos. Wirklichkeit, München, Bechtle, 1971, der kunne opfattes som essensen af hans mangeårige historiske beskæftigelse med personen Hitler, har Werner Maser skrevet, at »das Leben Adolf Hitlers ... nunmehr lückenlos nachzeichenbar (ist)«, s. 8; sammenholdt med, at han i 1965 i indledningen til foreliggende bog kunne skrive, at »die Zeit vor 1924 ... kann in Deutschland erst seit 1961/62 lückenlos erhellt und zuverlässig abgesichert werden«; s. 7, formidles der dermed et indtryk af Masers målsætning med hans forskning om Hitler, nemlig at give en »lückenlose«, dvs. fuldstændig – eller i al fald så langt kildematerialet rækker, da Maser nemlig kun akcepterer dokumenter eller udsagn, der kan kontrolleres med dokumenter – og osse detaljeret beskrivelse af Hitlers levnedsløb. Maser har dog ikke anstillet mere principielle overvejelser over, hvorvidt en sådan målsætning overhovedet er relevant og rimelig; for Maser kan rimeligheden siges at ligge implicit i hans personlighedsorienterede historieopfattelse: enhver detalje har som følge heraf sin plads i skildringen af Hitlers levnedsløb, og en vurdering af de enkelte detaljers relevans f. eks. m.h.t. deres værdi som udsagn om Hitlers politiske rolle og funktion falder uden for målsætningen.